

**МІНІСТЕРСТВО ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА,
СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПРАЦІ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СЕМІНАРУ**

Чернігів 2007

ББК 74.66
С 91

Рекомендовано до друку Вченою радою Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці 30 березня 2007 року, протокол №8

С 91 Сучасний стан і проблеми соціальної та соціально-педагогічної діяльності в Україні: Збірник матеріалів науково-методичного семінару / За редакцією кандидата психологічних наук Кривоконь Н.І. – Чернігів: КП “Видавництво “Чернігівські обереги”, 2007. – 60 с.

ISBN 978-966-533-350-0

До збірника матеріалів включено доповіді учасників науково-методичного семінару „Сучасний стан і проблеми соціальної та соціально-педагогічної діяльності в Україні”, що проходив у 2006-2007 навчальному році на кафедрі соціальної роботи Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці.

У збірнику розглядаються теоретико-прикладні питання забезпечення діяльності соціальних служб в Україні, а також деякі соціально-педагогічні проблеми соціальної роботи. Збірка буде цікавою для соціальних працівників, соціальних педагогів, викладачів соціальної роботи та соціальної педагогіки, аспірантів, студентів.

ББК 74.66

ISBN 978-966-533-350-0

© Колектив авторів, 2007
© КП „Вид-во „Черн. обереги”, 2007

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ I. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В УКРАЇНІ	
Кривоконь Н.І. До проблеми психологічного забезпечення соціальної роботи	5
Сила Т.І. Типізація професійної інтеракції фахівців системи соціального захисту населення	9
Лескова Л.Ф. Особливості соціального управління в аспекті соціальної роботи	14
Борисенко М.І. Історія виникнення та становлення професійної орієнтації	19
Тищенко Н.І. Організація діловодства в установах Пенсійного фонду України	29
Моргун М.Є. Міжнародний досвід розв'язання проблеми безробіття	33
Розділ II. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ	
Зайченко І.В. Ідеал учителя у спадщині С. Русової і деякі сучасні вимоги до особистості соціального працівника	37
Скорик Т.В. Основні форми та методи роботи соціальних працівників-аніматорів по організації сімейного дозвілля, родинного відпочинку	45
Корольова Л.І. Особливості соціальної роботи з вразливими сім'ями в сучасних умовах	51
Коломієць А.Д. Гендерні аспекти в життєдіяльності українського суспільства	56

ТИПІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ ФАХІВЦІВ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Т.І. Сила,

в.о. доцента кафедри соціальної роботи

Постановка проблеми. Актуальність проблеми типізації професійної інтеракції фахівців системи соціального захисту населення (далі - ССЗН) зумовлюється тим, що внаслідок реформ, які запроваджуються протягом останніх років в установах і закладах ССЗН, висуваються нові вимоги до процесу надання допомоги соціально вразливим верствам населення. Йдеться про переорієнтацію діяльності соціальних служб з підходів „соціального забезпечення” на користь адаптивно-соціалізаційної концепції. Як зазначає В.В. Москаленко, одним з пріоритетних напрямків системи соціальної служби є «забезпечення ефективності процесу соціалізації ізоляції» [1]. А однією з умов успішного розв’язання цього завдання є налагодження продуктивної взаємодії в системі „соціальний працівник – клієнт”.

Метою нашого дослідження було з’ясування особливостей типів професійної інтеракції у соціальній роботі та визначення типу, який відповідає системі експектацій сучасного суспільства.

Досягнення поставленої мети передбачало поетапну реалізацію наступних завдань:

1. Дослідити проблему професійної інтеракції у соціальній роботі на теоретичному рівні, визначити її особливості, а також розробити соціально-психологічну модель професійної інтеракції в соціальній роботі.
2. Провести емпіричне дослідження соціально-психологічних особливостей професійної інтеракції в соціальній роботі, на основі якого визначити основні детермінанти взаємодії у діаді „соціальний працівник – клієнт”.
3. Визначити типи професійної інтеракції соціальних працівників на основі статистичного та якісного аналізу отриманих емпіричних даних.

Методика та організація дослідження. Дослідження проводилося протягом 1999-2006 років на базі Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці, а також мережі установ ССЗН у містах Чернігові та Києві. До вибірки увійшли спеціалісти управлінської праці та соціального захисту населення, соціальні працівники та фахівці із соціальної роботи територіальних центрів обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян, керівники структурних підрозділів соціальних служб – разом 164 респонденти, а також 90 осіб клієнтів зазначених установ.

Були використані методи: теоретичний аналіз літератури; анкетування; тестування; метод експертної оцінки. Зокрема, методика діагностики рівня перцептивно-інтерактивної компетентності (модифікація Н.П. Фетискіна); методика виявлення ціннісних орієнтацій М. Рокича (в адаптації Ядова), модифікована нами відповідно до системи ціннісних уявлень соціальних працівників та клієнтів; адаптована методика “Ставлення до своєї професійної діяльності” (М.В. Кузьміна) та адаптований варіант методики визначення мотиваційного профілю особистості (В.Е. Мільмана).

Отримані дані піддавалися статистичній обробці методами кореляційного та факторного аналізу (програмне забезпечення SPSS, версія 10).

Результати дослідження та їх обговорення. У ході вирішення першого, теоретичного завдання дослідження були виявлені суттєві соціально-психологічні особливості досліджуваного явища. По-перше, провідною функцією професійної інтеракції у соціальній роботі є соціалізаційна. Шляхом інтеракції соціальний працівник отримує можливість здійснювати формуючі впливи на клієнта з метою його адаптації та ресоціалізації. Решта функцій (контактна, інформаційна, спонукальна та ін.) є інструментальними по відношенню до неї. По-друге, важливою особливістю професійної інтеракції у соціальній роботі є можливість її функціонування за неповної структури спільної діяльності, коли відсутня спільна мета, не існує можливості досягнення спільного результату, а, інколи, відсутні спільні дії. У такому випадку завдання соціального працівника як професіонала – підняти взаємодію з клієнтом на рівень предметно спрямованої, цільової для того, щоб уможливити спільну діяльність у діаді “соціальний працівник – клієнт”. По-третє, можливість цього детермінується рівнем перцептивно-інтерактивної компетентності фахівця, його мотиваційною спрямованістю та системою взаємних уявлень учасників інтеракції “соціальний працівник – клієнт”.

Відтак, ми розглядаємо професійну інтеракцію у соціальній роботі як заснований на професійних знаннях, вміннях та цінностях процес комунікативної суб’єкт-суб’єктної взаємодії між соціальним працівником і клієнтом, у результаті якого створюються умови для позитивних змін у соціальній ситуації клієнта, наснаження та спонукування до активних дій по вирішенню клієнтом своїх проблем, тобто створюються умови для його ресоціалізації.

У результаті проведеного аналізу було розроблено трикомпонентну структурну модель професійної інтеракції у соціальній роботі: когнітивний компонент – розкривається через систему уявлень учасників взаємодії стосовно себе, партнера та ситуації взаємодії; афективно-мотиваційний – відображає потреби, мотиви, ставлення партнерів до інтеракції; конативний (поведінковий) компонент – характеризує ефективність організації, налагодження та підтримки інтеракції соціальним працівником та знаходить вияв у рівні його інтерактивної компетентності.

Дану модель було покладено в основу вирішення другого завдання. Його результати детально висвітлювалися нами у попередніх публікаціях.

Зокрема, дослідження когнітивного компонента професійної інтеракції у соціальній роботі виявило, що система репрезентативних ціннісних уявлень у переважній більшості соціальних працівників не повною мірою відповідає

професійно значущим цінностям. У ході кореляційного рангового аналізу було встановлено, що ціннісні уявлення соціальних працівників не відповідають соціальним експектаціям клієнтів. А саме, соціальні працівники сприймають клієнтів через призму забезпечення їх матеріальних потреб, що не відповідає уявленням клієнтів про значущі для них цінності. Крім того, в системі ціннісних уявлень клієнтів соціальні працівники постають більш актуалізованими та такими, що відповідають цінностям професії, ніж в уявленнях соціального працівника про себе самого [3].

Емпіричне дослідження афективно-мотиваційного компонента професійної інтеракції соціальних працівників ССЗН продемонструвало недостатню диференційованість ієрархії мотивів, а також труднощі у формулюванні адекватних цілей взаємодії соціальних працівників із клієнтами. Мотиваційний профіль особистості соціального працівника ССЗН характеризується незначною перевагою рівня мотивів підтримки життєдіяльності та нормального соціального існування над мотивами особистісного розвитку [4]. Було виявлено також, що однією з причин існування труднощів у процесі цілепокладання фахівців ССЗН у ході інтеракції з клієнтами є невідповідність системи їх термінальних ціннісних уявлень професійним цінностям соціальної роботи.

Дослідження поведінкового компонента професійної інтеракції у соціальній роботі показало, що перцептивно-інтерактивна компетентність соціальних працівників має свої особливості, які зумовлюються різноманітністю та змістом виконуваних функцій та ролей, а також стажем професійної діяльності. Разом з цим, виявлено загальну для більшості аналізованих груп респондентів тенденцію розриву між найвищим показником за шкалою соціальної активності та найнижчим – за шкалою взаємного впливу. Йдеться про недостатню впливовість дій соціальних працівників, причинами якої (виходячи з суб'єктної парадигми впливу В.О. Татенка [5]) можуть бути: неадекватні уявлення про суб'єктні характеристики клієнта, власні суб'єктні характеристики, а також недостатній рівень володіння механізмами соціально-психологічного впливу [2].

Вирішення третього завдання дослідження потребувало встановлення взаємозв'язків між виокремленими нами компонентами моделі професійної інтеракції соціальних працівників, що уможливилось завдяки використанню кореляційного та факторного аналізів.

Факторний аналіз даних здійснювався поетапно зі встановленням змінної – високого рівня перцептивно-інтерактивної компетентності (перший етап) та середнього і низького рівнів перцептивно-інтерактивної компетентності (другий етап). Обчислення нормалізованих значень отриманих факторів для кожного з респондентів дозволило встановити зв'язки між факторними значеннями, що дало підстави для виділення щонайменше чотирьох типів взаємодії соціальних працівників, а саме: технологічний, альтруїстичний, продуктивний, непрофесійний типи.

Технологічний тип характеризується поєднанням досить високого рівня перцептивно-інтерактивної компетентності (особливо її технологічних компонентів) з низьким усвідомленням гуманістичних ціннісно-етичних основ професії, мотиваційною спрямованістю на підтримку життєзабезпечення або підвищення соціального статусу. Зміст професійної інтеракції вбачається у наданні кількісно вимірюваних послуг. Цілі інтеракції нав'язуються клієнтам відповідно до сталого переліку послуг, бачення перспективи взаємодії відсутнє. Клієнт сприймається через призму забезпечення матеріальних потреб, що сприяє розвиткові споживацьких тенденцій з боку клієнтів та знижує мотиваційні спонуки фахівців.

Альтруїстичний тип базується переважно на цінностях добра, справедливості та любові до клієнта. При цьому інтерактивна компетентність фахівців є недостатньою, що виявляється у спонтанному, базованому на особистому досвіді виборі методів втручання. Мотивація – переважно альтруїстична з можливими варіаціями творчої та загальної активності. Суб'єктивний зміст професійної діяльності полягає у здійсненні благодійної допомоги. Цілі та перспективи взаємодії з клієнтом чітко не окреслені, існують у вигляді розмиті мети “робити добро людям”.

Продуктивний тип поєднує високий рівень перцептивно-інтерактивної компетентності з належним усвідомленням цінностей своєї професійної діяльності та суспільно корисною, творчою мотиваційною спрямованістю. Суб'єктивний зміст професійної діяльності полягає у сприянні адаптації та ресоціалізації клієнтів. Взаємодія будується з урахуванням конкретних умов ситуації клієнта таким чином, щоб відносини носили характер спільної діяльності. Близькі та віддалені у часі цілі розробляються спільно, їх реалізація сприяє досягненню перспективної мети – адаптації та ресоціалізації клієнта. Саме цей тип інтеракції відповідає сучасним соціальним експектаціям.

Непрофесійному типу інтеракції у соціальній роботі властиве поєднання низького рівня інтерактивної компетентності з відсутністю уявлень щодо професійних цінностей соціальної роботи та мотивацією підтримки нормального соціального існування. Цілі професійної інтеракції, у кращому випадку, приймаються зі сторони. Соціальні працівники не впевнені в собі, байдужі до клієнтів, не усвідомлюють соціальної цінності результатів своєї праці, взаємодія як така їх не цікавить.

В узагальненому вигляді описані вище типи представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Типи професійної інтеракції соціальних працівників

Висновки. В основу типізації професійної інтеракції у соціальній роботі покладено трикомпонентну модель цього явища. На основі співвідношення когнітивного, афективно-мотиваційного та конативного компонентів моделі було виділено чотири типи професійної інтеракції у соціальній роботі: технологічний, альтруїстичний, продуктивний, непрофесійний. На сучасному етапі у системі соціального захисту переважає технологічний тип взаємодії соціальних працівників.

Підвищення ефективності професійної інтеракції у соціальній роботі ми вбачаємо в орієнтації соціальних працівників на взаємодію за продуктивним типом, який відповідає сучасним соціальним експектаціям. А це можливе

шляхом: переоцінки ставлення до своєї професійної діяльності; усвідомлення необхідності застосування інтерактивного підходу при виконанні своїх службових обов'язків; формування системи ціннісних уявлень соціальних працівників, що є адекватною сучасним експектаціям; розширення уявлень про соціально-психологічні характеристики клієнта соціальної роботи; опанування новими та вдосконалення володіння існуючими інструментами та методами інтеракції; заміну застарілих стереотипів, властивих системі соціального захисту, на нові, гуманістичні уявлення про соціальну роботу у соціальних працівників, клієнтів та суспільства в цілому; формуванні такої ієрархії внутрішніх мотиваційних спонук, де б переважне місце займали мотиви саморозвитку та самореалізації як устремління до цілковитої реалізації своїх здібностей, впевненості у собі, здатності відчувати свою компетентність.

Література

1. Москаленко В.В. Теоретико-методологічні засади організації соціально-психологічних служб // Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування й ефективного функціонування: Матеріали науково-практичної конференції, м. Черкаси, 12 травня 2005 року / Ред. кол.: В.В. Москаленко, Н.І. Кривоконь, Н.М. Дембицька. – К.: Фенікс, 2005. – С.7-13.
2. Сила Т.І. Особливості перцептивно-інтерактивної компетентності соціальних працівників в системі соціального захисту населення // Актуальні проблеми психології. Том 1. Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д., Карамушки Л.М. – К.: Міленіум, 2005. – Частина 14. – С. 140-143.
3. Сила Т.І. Особливості суб'єктних характеристик учасників професійної інтеракції у соціальній роботі // Соціальна психологія. – 2005. – № 3. – С. 98-114.
4. Сила Т.І. Мотиваційна спрямованість фахівців як чинник професійної інтеракції // Соціальна психологія. – 2006. – №1. – С. 111-128.
5. Татенко В.О. Психологія впливу: суб'єктна парадигма // Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей / За ред. Максименка С.Д., Слосаревського М.М. та ін. Вип. 3. – С. 4-18.